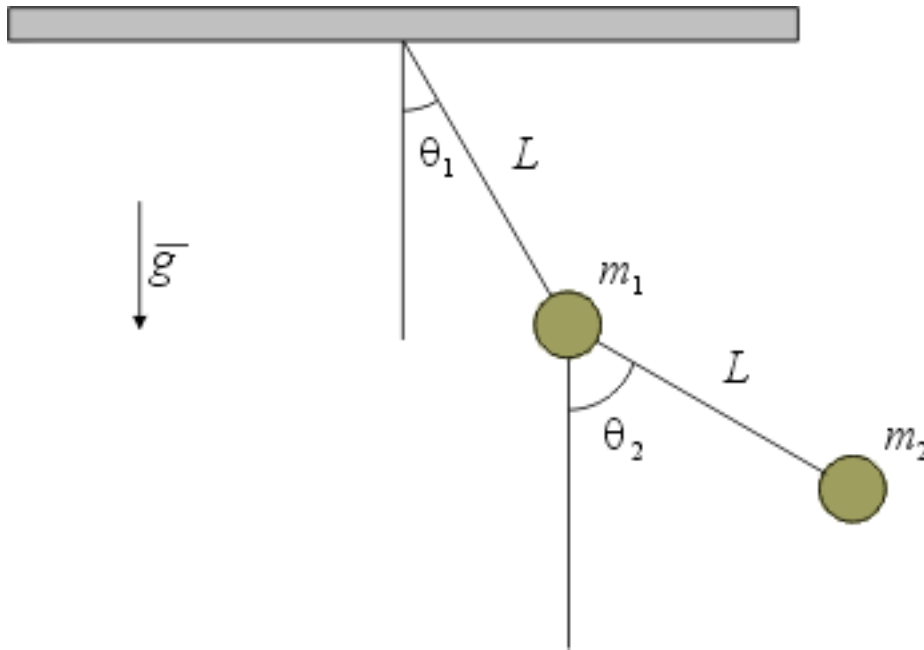

Kaksoisheiluri

Kaksoisheiluri koostuu kitkattomalla nivelellä kiinnitetystä heiluritangosta, jonka päässä on kuula, sekä toisesta heiluritangosta, joka on kiinnitetty kitkattomalla nivelellä edelliseen kuulaan. Myös toisen tangon päässä on kuula. Olkoot heilurien varsien pituudet $= L$ ja niiden päissä olevien kuulien massat m_1 ja m_2 . Kun heilurit poikkeutetaan tasapainoasemastaan siten, että varret ovat samassa pystysuorassa tasossa, ja systeemi vapautetaan, syntyy heilahdusliike. Systeemin asento voidaan ilmaista kahdella kulmalla: massan m_1 varsi muodostaa kulman θ_1 pystysuoran suunnan kanssa ja massan m_2 varsi vastaavalla tavalla kulman θ_2 .

Systeemille voidaan johtaa seuraavat liikeyhtälöt. Johto on hieman hankala, mutta voidaan ehkä helpoimmin tehdä Lagrangen teorian avulla. (Ks. tätä käsittelevää Maple-dokumenttia.)

$$\left(\frac{\partial^2}{\partial t^2} \theta_1 \right) + m \left(\frac{\partial^2}{\partial t^2} \theta_2 \right) \cos(\theta_2 - \theta_1) - m \left(\frac{\partial}{\partial t} \theta_2 \right)^2 \sin(\theta_2 - \theta_1) + \frac{g}{L} \sin(\theta_1) = 0,$$

$$\left(\frac{\partial^2}{\partial t^2} \theta_2 \right) + \left(\frac{\partial^2}{\partial t^2} \theta_1 \right) \cos(\theta_2 - \theta_1) + \left(\frac{\partial}{\partial t} \theta_1 \right)^2 \sin(\theta_2 - \theta_1) + \frac{g}{L} \sin(\theta_2) = 0,$$

$$\text{missä } m = \frac{m_2}{m_1 + m_2}.$$

Merkitään $k = g/L$.

Seuraavassa lasketaan heiluriyhtälöille numeeriset ratkaisut ja tarkastellaan heilahduskulmien aikariippuvuutta. Tämän jälkeen rakennetaan animaatio heilurin liikkeelle. Lopuksi tarkastellaan tilannetta faasitasossa.

Laskujen aluksi on syytä hävittää mahdollisista aiemmista laskuista jääneet muuttujat.

```
> restart;
```

Heiluria kuvaava toisen kertaluvun differentiaaliyhtälöryhmä on ilmaistavissa normaaliryhmänä.

```
> ryhma:= diff(theta[1](t), t)=omega[1](t), diff(omega[1](t),  
t)+m*diff(omega[2](t),  
t)*cos(theta[2](t)-theta[1](t))-m*diff(theta[2](t),  
t)^2*sin(theta[2](t)-theta[1](t))+k*sin(theta[1](t))=0,  
diff(theta[2](t), t)=omega[2](t), diff(omega[2](t),  
t)+diff(omega[1](t),  
t)*cos(theta[2](t)-theta[1](t))+diff(theta[1](t),  
t)^2*sin(theta[2](t)-theta[1](t))+k*sin(theta[2](t))=0;
```

$$ryhma := \frac{d}{dt} \theta_1(t) = \omega_1(t),$$

$$\left(\frac{d}{dt} \omega_1(t) \right) + m \left(\frac{d}{dt} \omega_2(t) \right) \cos(\theta_2(t) - \theta_1(t)) - m \left(\frac{d}{dt} \theta_2(t) \right)^2 \sin(\theta_2(t) - \theta_1(t)) + k \sin(\theta_1(t)) = 0, \frac{d}{dt} \theta_2(t) = \omega_2(t),$$

$$\left(\frac{d}{dt} \omega_2(t) \right) + \left(\frac{d}{dt} \omega_1(t) \right) \cos(\theta_2(t) - \theta_1(t)) + \left(\frac{d}{dt} \theta_1(t) \right)^2 \sin(\theta_2(t) - \theta_1(t)) + k \sin(\theta_2(t)) = 0$$

Engelman tuntemattomat funktiot ovat heilurin kahden eri osan kulmat ja niiden kulmanopeudet.

```
> tuntemattomat:= {theta[1](t), omega[1](t), theta[2](t),  
omega[2](t)};
```

$$tuntemattomat := \{\theta_2(t), \omega_2(t), \omega_1(t), \theta_1(t)\}$$

Määritetään vakiot $k = 1$ ja $m = 0.5$ ($m_1 = m_2$). Alkuehdon määrittää tilanne, jossa heiluri on levossa poikkeutettuna mallikuvan mukaisesti.

```
> k:= 1: m:= 0.5: alkuehto:= theta[1](0)=Pi/6, omega[1](0)=0,  
theta[2](0)=Pi/3, omega[2](0)=0;
```

$$alkuehto := \theta_1(0) = \frac{\pi}{6}, \omega_1(0) = 0, \theta_2(0) = \frac{\pi}{3}, \omega_2(0) = 0$$

Ratkaistaan differentiaaliyhtälöryhmä numeerisesti.

```
> rtk:= dsolve({ryhma, alkuehto}, tuntemattomat, numeric,  
output=listprocedure);
```

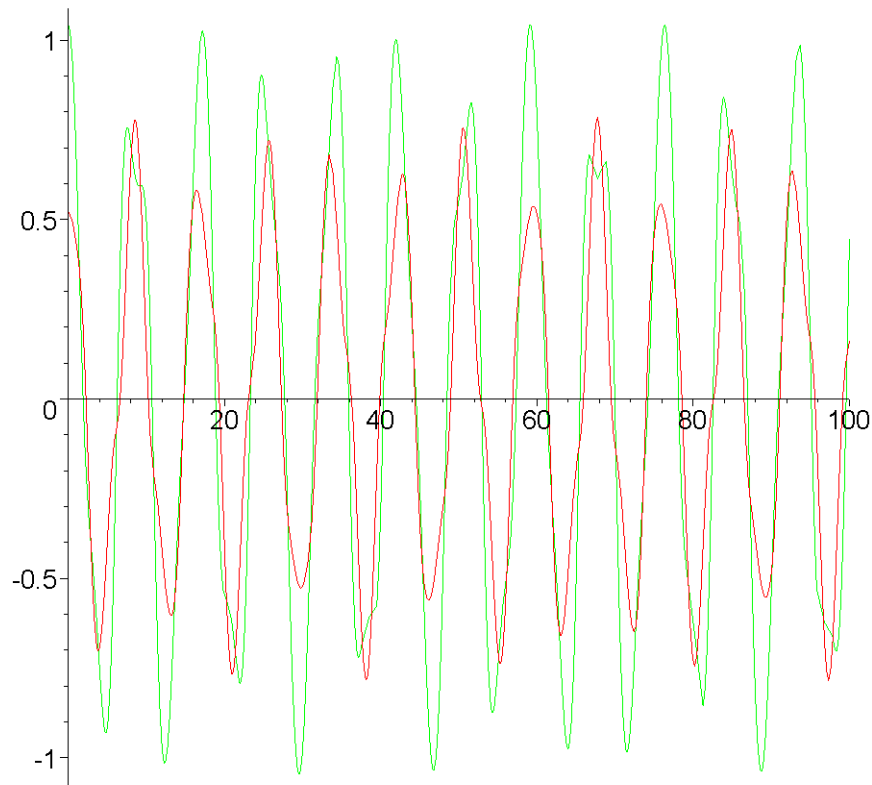
```
rtk := [t = (proc(t) ... end proc), \omega_1(t) = (proc(t) ... end proc),  
        \omega_2(t) = (proc(t) ... end proc), \theta_1(t) = (proc(t) ... end proc),  
        \theta_2(t) = (proc(t) ... end proc)]
```

Poimitaan ratkaisusta kulmat θ ja kulmanopeudet ω .

```
> kulmat:= subs(rtk, [theta[1](t), theta[2](t), omega[1](t),  
  omega[2](t)]):
```

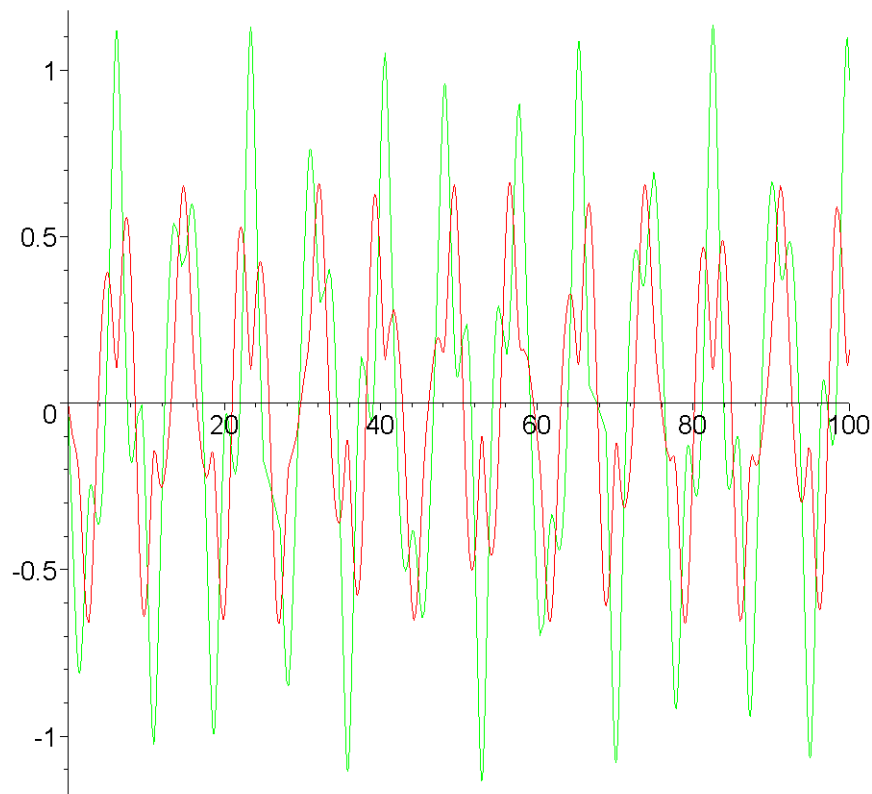
Piirretään kuvaajat sekä heilurien kulmille että kulmanopeuksille ajan suhteen. Kuulan m_1 suureet on piirretty punaisella ja kuulan m_2 suureet vihreällä. Ensin kulmat.

```
> plot([kulmat[1], kulmat[2]], 0..100);
```


Vaikka värähtelyt ovat varsin samankaltaisia, ne eivät kuitenkaan toista mitään selkeästi erottuvaa värähtelyä. Vastaavat kulmanopeuksien kuvaajat.

```
> plot([kulmat[3], kulmat[4]], 0..100);
```


Derivaatta käyttäytyy kuten kulmakin, eli värähtelyssä ei ole havaittavissa jaksoa. Tämä käyttäytyminen on tyypillistä kaaottiselle värähtelylle. Tarkastellaan animaation avulla, miltä kyseinen värähtely näyttää.

Seuraavaksi määritämme tarvittavat työkalut heilurin värähtelyn animoimiseksi. Kyseessä on *Maplella* kirjoitettu ohjelmakoodi.

```
> with(plots): with(plottools):
Warning, the name changecoords has been redefined
Warning, the name arrow has been redefined

> kuula:= proc(x, y, kulma, varsi)
    local kuulax, kuulay;
    kuulax:= x+varsi*sin(kulma);
    kuulay:= y-varsi*cos(kulma);
    disk([kuulax,kuulay], varsi/10,
    color=khaki);
end:

tanko:=proc(x,y,kulma,varsi)
    line([x,y], [x+0.9*varsi*sin(kulma),
    y-0.9*varsi*cos(kulma)], thickness=3);
end:
```

```

kaksoisheiluri:= proc(kulma, aika)
  local varsi, k1, k2;
  varsi:= 50;
  k1:= kulma[1](aika*1/3);
  k2:= kulma[2](aika*1/3);
  display(
    kuula(0, 0, k1, varsi),
    kuula(varsi*sin(k1), -varsi*cos(k1),
      k2, varsi),
    tanko(0, 0, k1, varsi),
    tanko(varsi*sin(k1)+0.1*varsi*sin(k2),
      -varsi*cos(k1)-0.1*varsi*cos(k2),
      k2, 0.9*varsi),
    rectangle([- (varsi+10), 0],
      [varsi+10, 5], color=gray),
    axes=NONE, scaling=constrained);
end:

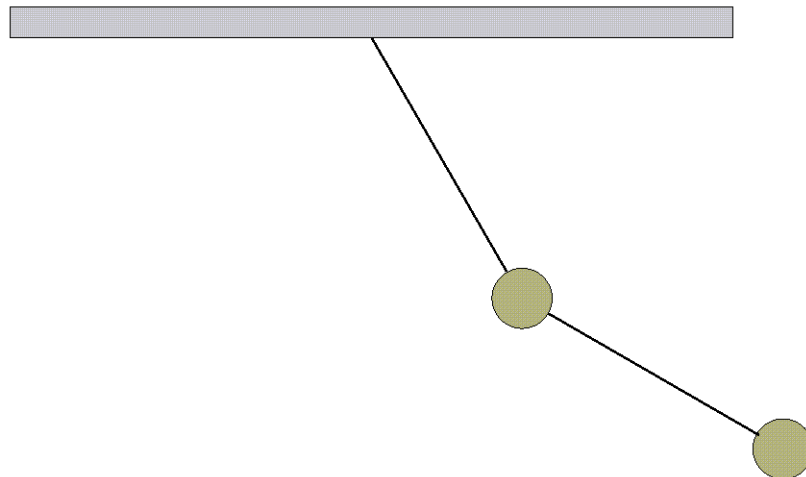
```

Animaatio on lista peräkkäisiä kuvia, jotka on ensin laskettava. Animaatio käynnistyy viemällä hiiren osoitin kuvan päälle ja valitsemalla hiiren oikealla napilla esiin tulevasta valikosta **An** **imation** -> **Play**. Animaatiosta saa jatkuvan valitsemalla em. valikosta **An** **imation** -> **C** **ontinuous**.

```

> display(seq(kaksoisheiluri([kulmat[1], kulmat[2]], k), k=0..99),
  insequence=true, axes=NONE, scaling=CONSTRAINED);

```


Tarkastellaan seuraavaksi heilurien liikeratoja faasitasossa. Olkoon x-akselina heilurin liikkeen kulma ja y-akselina sen kulmanopeus. Ensimmäisen heilurin liike on piirretty vihreällä ja toisen sinisellä.

Heiluriliikkeiden kuvaajat faasitasossa piirretään **DEtools**-paketin **DEplot**-komennolla ja yhdistetään samaan kuvaan **display**-komennolla.

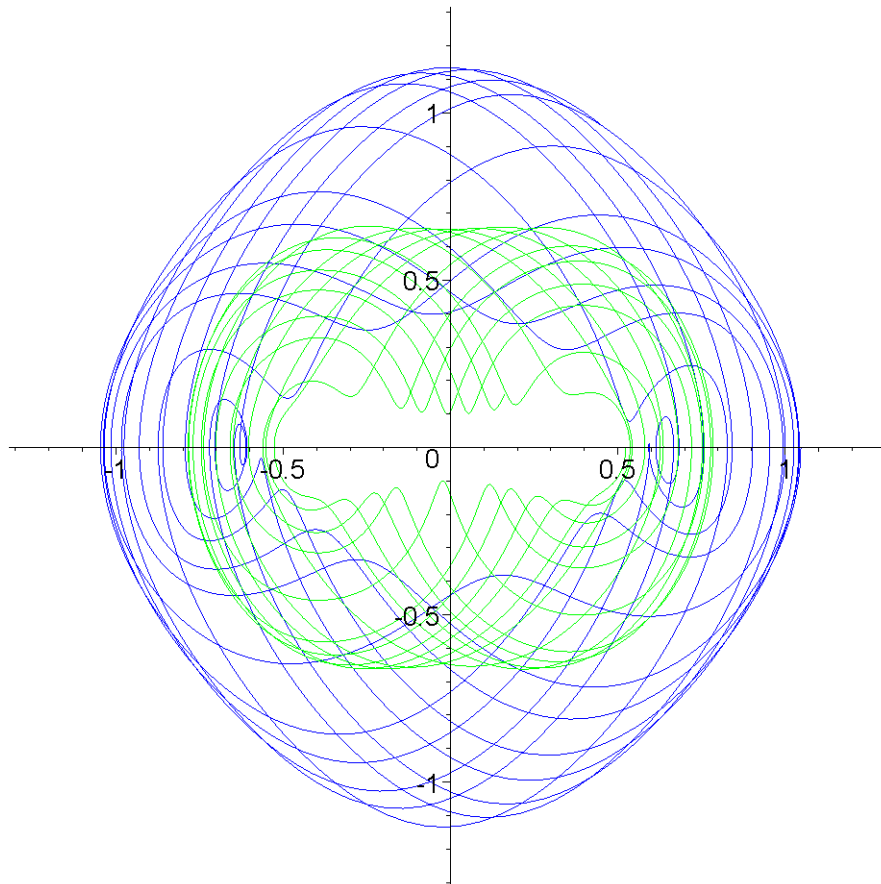
```
> with(DEtools):
```

```
Warning, the name translate has been redefined
```

```
> kuva1:= DEplot([ryhma], [theta[1](t), theta[2](t), omega[1](t),  
omega[2](t)], t=0..100, theta[1]=-1.2..1.2, omega[1]=-1.2..1.2,  
[[alkuehto]], scene=[theta[1],omega[1]], stepsize=0.05,  
linecolor=green, thickness=1):
```

```
kuva2:= DEplot([ryhma], [theta[1](t), theta[2](t), omega[1](t),  
omega[2](t)], t=0..100, theta[2]=-1.2..1.2, omega[2]=-1.2..1.2,  
[[alkuehto]], scene=[theta[2], omega[2]], stepsize=0.05,  
linecolor=blue, thickness=1):
```

```
display(kuva1, kuva2, scaling=constrained, axes=normal,  
labels=["", ""]);
```



```
>
```

Vertaamalla saatua tulosta tavallisen heilurin vastaavaan faasitasokuvaan, käy selväksi, mikä

olennainen ero kaoottisen ja tavallisen heilurin välillä on. Tasaisesti toistuvan värähtelykierron sijaan kaoottinen heiluri määrittää tietyn alueen faasitasossa, jonka sisällä heilurin rata kiertää.

Tehtäviä

Kaoottisen ilmiön yksi tunnuspiirre on se, että pieni muutos alkutilanteessa aiheuttaa helposti suuren muutoksen lopputulokseen. Tarkastele tämän väitteen pätevyyttä muuttamalla hieman heilurin alkuehtoja, esimerkiksi 10%, ja vertaamalla saamaasi värähtelyä yllä esitettyihin kulma- ja kulmanopeuskuvaajiin rajoitetulla aikavälillä kaukana alkutilanteesta, esimerkiksi $t = 90 \dots 100$ s.

Muokataan heilurin alkuehtoja asettamalla $\theta_2 = \pi$ hetkellä $t = 0$ s. Animoï saamasi heiluriliike. Animaatiokuvat vievät runsaasti koneen muistia, joten voit muistin vapauttamiseksi poistaa edellisen animaatiokuva-sarjan ennen uuden laskemista. Tämä tapahtuu klikkaamalla kuva aktiiviseksi ja painamalla **delete**. Miltä kyseinen liike näyttää faasitasossa? Osaatko selittää mistä on kysymys? Entä miten nyt vaikuttaa yllä esitetty pieni alkuehdon muutos?

Annetussa tehtävässä massat m_1 ja m_2 on määritelty yhtä suuriksi ($k = 1/2$). Kokeile miten massan muuttaminen vaikuttaa heilurin käyttökseen. Kumman, ylemmän vai alemman massan kaksinkertaistaminen aiheuttaa stabiilimman värähtelyn? Käytä päättelynä apuna faasitasokuvia. Miten saamasi tulos suhtautuu heilurille alkuehdossa annettuun energiaan?

Linkit

tavallinen heiluri (heiluri1.mws)
kaksoisheilurin liikeyhtälöiden johto (lagrange.mws)
normaaliryhmä
faasitaso

[JP & SKK & MS 12.07.2001